

УДК 373.2(477.7)

Примакова В. В., Добровольська Л. В.*

РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Статтю присвячено висвітленню історико-педагогічного аспекту проблеми розвитку дошкільної освіти Півдня України у 50-ті роки ХХ століття. Розглянуто передумови розвитку дошкільної освіти, науково-педагогічної думки з цієї проблеми, програмного та навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу дошкільного закладу. Схарактеризовано основні події, що вплинули на розвиток дошкільної освіти Півдня України в означений період, проаналізовано напрямки та особливості діяльності закладів дошкільної освіти, якісний склад і рівень освіти педагогічних працівників. Особливої уваги надано висвітленню специфіки розвитку дошкільної освіти Півдня України з урахуванням географічного та регіонального компонентів, впливу соціально-економічних змін, які відбувались у регіоні у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: дошкільна освіта, Південь України, специфіка розвитку, дитячі садки нового типу, ясла-садки, програмно-методичне забезпечення, вихователь дошкільного навчального закладу.

На сучасному етапі реформування освіти особливого значення набуває переосмислення історико-педагогічного досвіду, урахування кращих здобутків якого здатне суттєво вплинути на розв'язання проблеми виховання та гармонійного розвитку дітей дошкільного віку. Вирішення проблем виховання молодого покоління актуалізує проблему вдосконалення роботи закладів дошкільної освіти, підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Розвиток особистості, формування якостей соціально свідомої, компетентної, творчої людини починається з дошкільного віку, що зумовлює необхідність вивчення питання розвитку дошкільної освіти.

Різноманіття наукових праць і концепцій, присвячених розвитку дошкільної освіти, не завжди висвітлює історичний досвід і специфіку діяльності закладів дошкільної освіти та педагогічних колективів окремих регіонів України в певні історичні періоди. Водночас ретроспективний аналіз розвитку дошкільної освіти Півдня України в різні історичні періоди може стати орієнтиром у тих змінах, що відбуваються на сучасному етапі.

Аналіз досліджень вітчизняних учених вказує на поступове зростання інтересу до зазначеної проблеми. Науковцями розглядаються питання історії розвитку дошкільної освіти (Л. Артемова, З. Борисова, Л. Лохвицька, Т. Поніманська); проблеми дошкільного виховання та дидактики (Г. Аніщенко, А. Богуш, Н. Гавриш, М. Чернявська). Особливу увагу в контексті нашого дослідження приділяємо працям, спрямованим на виявлення особливостей розвитку дошкільної освіти в межах певного регіону (О. Венгловська, Т. Головань, С. Стягунова, Н. Туренко, І. Цюпак). Вивчення наукової літератури та публікацій з цієї тематики дає змогу виокремити велику кількість напрацювань з проблеми. Попри вказане можемо констатувати, що бракує досліджень стосовно розвитку дошкільної освіти Півдня України порівняно з іншими регіонами.

Відповідно метою статті є ретроспективний аналіз розвитку дошкільної освіти Півдня України, зокрема в 50-ті роки ХХ століття; розгляд можливостей екстраполяції найкращих надбань минулого в практику розвитку дошкільної освіти сучасності, що сприятиме подальшому вдосконаленню функціонування галузі.

50-ті роки ХХ століття було відзначено зростанням економічних, індустріальних показників, розвитком промисловості та сільського господарства України, зокрема Південного регіону. Розбудова економіки здійснювалася в умовах, коли всі українські землі опинились у повоєнні роки в межах однієї держави, а розвиток господарства було підпорядковано «директивам п'ятирічних планів» [1, с. 48]. Ідея соціалістичного суспільства та побудови комунізму в одній державі орієнтувала «на досягнення в СРСР найвищого в світі добробуту людей. Соціально-економічний чинник радянської держави

*© Примакова В. В., Добровольська Л. В.

в 50-х роках ХХ століття був визначальним щодо окреслення пріоритетів розвитку системи освіти й дошкільної зокрема, що розглядалася як її складова» [1, с. 49].

За загальною тенденцією розвитку дошкільної освіти в Україні в зазначений період, основним її показником стало розширення мережі дошкільних установ. Це стало можливим відповідно до Постанови «О мероприятиях по расширению сети детских учреждений и родильных домов и улучшения их работы» від 18 травня 1949 р. № 2004, у якій було зазначено: «Предусматривать, начиная с 1950 года, в планах капитальных работ по строительству крупных (свыше 1500 кв. метров полезной жилой площади) жилых домов или групп домов выделение не менее 5 % всей строящейся площади для размещения детских яслей и садов» (пункт В розділу 1) [7, с. 3]. Згідно з Постановою ЦК КП/БУ «Про заходи щодо поліпшення роботи в дошкільних установах й установах охорони материнства і дитинства Української РСР» від 12 грудня 1950 року [9] та спираючись на аналіз тогорічних архівних матеріалів [5; 6; 7; 14], констатуємо суттєве розширення мережі дитячих установ і поліпшення їх роботи, проведення заходів, спрямованих на поширення кращого педагогічного досвіду, упродовж означеного історичного періоду на території Півдня України. Цей регіон охоплював територію Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської областей.

Розвиток дошкільної освіти Півдня України пов'язуємо із загальними тенденціями розвитку регіону, одним із показників якого в межах нашого дослідження є тенденції збільшення мережі дошкільних установ, поліпшення якісного складу педагогічних кадрів та розширення контингенту вихованців в означений історичний період.

Згідно з Річним звітом Миколаївського обласного відділу народної освіти у 1949-1950 навчальному році мережа дошкільних установ у Миколаївській області складала 63 дитячих садка, серед них у містах – 40 (за підпорядкуванням Міністерству освіти – 18, іншим відомствам – 22), у районах – 23 (за підпорядкуванням Міністерству освіти – 15, іншим відомствам – 8). За типом закладів відповідно: загального типу – 58, для дітей із тубінтоксикацією – 4, для дітей семеричного віку – 1 [3, с. 1]. Спостерігався розподіл і за мовою навчання: «в містах – 2 дитячі садки з українською мовою навчання, 38 – дитячі садки з російською мовою навчання; у районах: з українською – 20 дитячих садків, 3 – з російською. Дитсадки області в більшості своїй розміщені в пристосованих приміщеннях» [3, с. 3]. Звернемо увагу на те, що дитячих закладів, підпорядкованих радгоспам, не виявлено.

Аналіз наведених архівних матеріалів на прикладі Миколаївської області дозволив з'ясувати, що переважну більшість цих закладів розташовано в міській місцевості. Мережу утворюють здебільшого заклади загального типу. Натомість значно менше установ працювало в сільській місцевості. Більшість із них були підпорядковані Міністерству освіти. Особливістю регіону було створення спеціалізованих (для дітей з тубінтоксикацією) дошкільних закладів, що пояснювалося особливим кліматичними умовами (морське і степове повітря). Наведені дані засвідчують більш інтенсивний економічний та соціальний розвиток регіону у містах, а відповідно й мережі дошкільних установ, їх типів і підпорядкування.

Про якісний склад працівників освіти в регіоні свідчать статистичні дані, знайдені в архіві. Наприклад, серед педагогічних кадрів Миколаївської області вищу освіту мали 7 завідувачів та 4 вихователі, середню педагогічну – 35 завідувачів, 127 вихователів; загальну середню – відповідно 8 та 7, неповну середню – 10 та 31. Усього в цей час у дитячих закладах працювало 63 завідувачі та 169 вихователів [3]. Отже, серед педагогів дошкільних установ переважну більшість складали фахівці з середньою педагогічною та загальною середньою освітою, що вказує на недостатній рівень фахової підготовки педагогів-дошкільників і нестачу педагогів з вищою педагогічною освітою. Відповідно поступове збільшення кількості ясел і дитячих садків також зумовлювало потребу у кваліфікованих педагогічних кадрах.

У результатах аналізу статистичних даних ми звернули увагу на те, що переважну

більшість контингенту дитячих садків складали діти, які відвідували відомчі заклади в містах. Станом на 01 січня 1949 року вихованців у містах нараховувалось: у дошкільних установах народної освіти – 990, інших відомств – 1326; у сільській місцевості: народної освіти – 307, інших відомств – 156 [4, с. 40]. Це було зумовлено не тільки демографічними показниками, а й розвитком мережі дошкільних установ, які підпорядковувались іншим відомствам, і розширенням сфер діяльності для жінок, їх залучення до праці на підприємствах різних галузей.

Для порівняння: у матеріалах Постанови Ради Міністрів Української РСР (1952 рік) «Про підготовку дитячих закладів до зими 1952/1953 років у містах Київ та Одеса» було вказано: «У дитячих садках Міністерства освіти знаходяться 67046 дітей попри запланованих 62600. Значна кількість заяв працюючих матерів щодо влаштування їх дітей у дитсадках не задовольняється. Таких заяв по місту Київ 1500, по місту Одесі 1617» [8, с. 4]. Тож можемо зробити висновок про недостатню кількість місць у тогочасних дошкільних закладах Південного регіону та перевантаження закладів кількістю вихованців попри встановлені норми. Незадоволення потреби у влаштуванні дітей до ясел і дитячих садків вказує на недостатнє охоплення дітей дошкільним вихованням у регіоні.

Поступово ситуація змінювалася на краще. Звіт Херсонського обласного відділу народної освіти про роботу дитячих садків за 1951-1952 навчальний рік містить такі відомості: «У 1951-1952 навчальному році у Херсонській області нараховувалось 58 дитячих садків, в яких виховувалось 2580 дітей, з них заклади Міністерства освіти – 30 дитячих садків, відповідно в них дітей 1310. Річний рівень виконання плану по контингентах дітей складав 98 %. За мовою навчання: у місті Херсон 2 дитячі садки з української мовою навчання, по районах окрім Калінінського, Сірогозьського та Новотроїцького, виховання та навчання проводилось українською мовою» [2, с. 2-3]. Отже, простежується тенденція зростання рівня охоплення дітей дошкільним вихованням у Південному регіоні.

Економічний розвиток регіону, розбудова народного господарства та відповідно збільшення кількості населення зумовлювали необхідність розширення мережі дитячих дошкільних установ, на що вказують архівні матеріали: «У зв'язку з великими будовами Каховської ГЕС, Південно-Українського каналу та збільшенням промислових підприємств у місті Херсон, збільшується і ріст населення, а тому виникає необхідність у збільшенні охоплення дітей існуючими дитячими садками та в організації нових дитячих садків у районах, де їх немає: Ново-Маячківському, Високопільському, місті Херсон» [2, с. 2]. Наведена інформація дає змогу констатувати позитивні зміни в розвитку дошкільної освіти Півдня України, розширення мережі дошкільних установ та збільшення кількості вихованців у закладах.

Спостерігаються вони не тільки в кількісних, але й у якісних показниках. Наприклад, у Звіті Херсонського обласного відділу народної освіти про роботу дитячих садків за 1951/1952 навчальний рік не тільки наведено статистичні данні, але й визначено провідні завдання дошкільного виховання означеного періоду, серед яких фізкультурно-оздоровча робота, трудове виховання та ін., пріоритетним стає не нагляд за дитиною, а виховання та оздоровлення [2].

У 50-х роках ХХ століття спостерігаються підвищення ролі дошкільного виховання, збільшення кількості дитячих садків, що вимагає поліпшення якості кадрового забезпечення дошкільних установ регіону. Щодо забезпечення педагогічними кадрами Херсонської області наведено такі дані: вищу освіту мали 11 педагогів, середню спеціальну – 30, загальну середню – 43, незакінчену середню – 14. 12 педагогів заочно закінчили Одеське та Миколаївське педагогічні училище та Харківський педагогічний інститут [2, с. 1-3]. Отже, стрімкий розвиток дошкільної освіти викликає потребу у кваліфікованих фахівцях цієї освітньої галузі. Йдеться про курс на збільшення кількості педагогів з вищою та середньою педагогічною освітою, активно розвивається й заочна форма здобуття освіти.

У зв'язку з інтенсивним розвитком промисловості в регіоні, потребою у вивільненні великої кількості працівників, зокрема й жінок, розбіжностей між потребою та кількістю охоплення дітей дитячими садками виникає гостра потреба у збільшенні додаткових місць у наявних дошкільних установах і створення нових закладів. Актуальним це питання було не тільки в Південному регіоні, а й у великих містах та індустріальних центрах усієї України окреслено періоду.

У Доповідній записці про стан роботи дошкільних установ Української РСР від 05.01.1953 року йдеться: «У Києві, Львові, Одесі, Харкові, Дніпропетровську та інших областях і великих промислових центрах нашої республіки, там, де найбільш широко застосовується у виробництві жіноча праця, збільшення кількості дитячих садків не встигає за ростом потреби в них. Велика кількість дітей, які потребують обслуговування дитячими садками, навіть дітей матерів-одиночок, на сьогодні дитячими садками не охоплені» [11, с. 83]. У зв'язку з цим збільшується кількість відомчих дошкільних установ, засновниками яких були підприємства різних галузей.

Наведемо дані на прикладі Запорізької області: «За станом на перше липня 1952 року сталися такі зміни: у дитсадках відділів народної освіти закрили дитсад в місті Запоріжжя № 16, контингент дітей 50. По дитсадках інших відомств і організацій відкрили в місті Запоріжжі дитсадки: № 18 Запоріжсталь, Днепроспецсталь і кам'яний кар'єр. ..., а на селі відкрився дитсад в К. Дніпровському районі Совхозний, в місті Мелітополі дитсад заводу Воровського з'єднався з дитсадом Насоскомпресорного заводу, місті Осипенко відкрили дитсад Механічного заводу» (З пояснення завідувача статистичної групи обласного відділу народної освіти Запорізької області, жовтень 1952 року) [5, с. 75].

З листа завідувача Одеським обласного відділу народної освіти тов. Костенка до Виконкому Одеської обласної ради депутатів трудящих ми отримали таку інформацію: «Порівняно з даними про мережу дитячих садків на 1 січня 1952 року, збільшена кількість дитсадків на 2. Замість 137 дитсадків в місті Одесі при 2 ввзуттєвій фабриці і місті Первомайську при цегельному заводі» [6, с. 87]. Однак того ж 1952 року «По Одеській області план 1952 року по контингентах дитячих садків вже виконано на кінець I півріччя минулого року, однак, після укомплектування дитячих садків дітьми, залишається незадоволеними 1725 заяв, зокрема по місту Одесі 1600 заяв» [10, с. 84]. З огляду на наведені дані, можемо зробити висновок про позитивну тенденцію розвитку мережі дошкільних установ у Південному регіоні, якими опікувалися держава й суспільство, офіційна освіта.

Про важливість вдосконалення методичного та кадрового забезпечення дошкільних установ Півдня України йшлося в доповідній записці про виконання Постанови ЦК КП/б/У від 12.XII.1950 року «Про заходи поліпшення роботи в дошкільних установах охорони материнства і дитинства Української РСР». У ній було зазначено: «Велика увага приділяється поширенню кращого педагогічного досвіду, висвітленню його в науково-практичних конференціях та «педагогічних читаннях». В 1952 році були проведені науково-практичні конференції у містах Києві, Одесі, Дніпропетровську, присвячені питанню фізичного виховання дітей та роботи з навчання дітей рідної мови. Вихователь дитячого садка Т. Вішман (м. Одеса), К. Шор (м. Київ) висвітлювали свій досвід на «Педагогічних читаннях» Академії педагогічних наук УРСР» [10, с. 19].

Серед педагогів-дошкільників Херсонської області, які здійснили творчий внесок у розвиток дошкільної освіти України та були флагманами дошкільної освіти Херсонської області, особливе місце посідали О. Панфілова, Р. Молінько, А. Оліксієнко, Е. Назаренко та ін. Підтвердженням удосконалення методичної роботи, покращення змісту вихованої діяльності, актуалізації фізкультурно-оздоровчої роботи та внеску в цей процес педагогічних колективів та окремих педагогів дошкільних установ Південного регіону є факти, наведені в «Доповідній записці про стан роботи дошкільних установ Української РСР» від 5.01.1953 року. У ній зазначено: «Творчо впроваджуючи в практику дошкільного

виховання вчення І. Павлова, вихователі дитячих садків досягли певних успіхів у фізичному вихованні. Робота по загартуванню дитячого організму систематично проводилась у дитячих садках міста Києва, Одеси... Значно покращився стан музичного виховання. В цій роботі використовувались народні пісні» [10, с. 90-92]. «На педагогічних читаннях, що відбулися у 1952 році у Миколаївській, Київській та Львівській областях, заслуховувались відповіді з таких питань: моральне виховання, фізичне виховання, навчання дітей рідної мови, використання художньої літератури у вихованій роботі з дітьми» [11, с. 92].

Наведені дані не тільки доповнюють відому в історико-педагогічній науці інформацію про основні напрямки розвитку дошкільного виховання в Україні в період 50-х років ХХ століття, а вказують на активну участь педагогів Південного регіону, зокрема Миколаївської, Одеської, Херсонської областей, у вдосконаленні методичної та виховної роботи дошкільних установ України, вирішенні актуальних питань дошкільної педагогіки.

Отже, у повоєнні роки та в період 50-х років ХХ століття розвиток дошкільної освіти Півдня України невід’ємно пов’язано із соціально-економічними змінами, які відбувались у цей історичний період. Аналіз архівних документів, статистичних звітів дає змогу констатувати не тільки розширення мережі дошкільних установ, особливо за рахунок створення відомчих ясел і дитячих садків, а й позитивні тенденції у збільшенні кількості кваліфікованих педагогічних кадрів, особистий внесок педагогів-дошкільників Південного регіону в розвиток методологічних засад дошкільної педагогіки та дошкільного виховання України, у вирішенні питань оздоровлення, фізичного та трудового виховання дітей.

Перспективними напрямками дослідження вважаємо розгляд таких питань, як розвиток дошкільної освіти Півдня України в період від початку 60-х до 90-х років ХХ століття, а також виявлення чинників і потенціалу як особистого, так і колективного внеску педагогів-дошкільників Південного регіону в розвиток дошкільної освіти України означеного періоду.

Література:

1. Венгловська О. Основні тенденції розвитку дошкільної освіти Київщини (1958-1984 рр. ХХ століття). *Історико-педагогічний альманах*: збір. наук. праць УДПУ ім. П. Тичини. Умань : РВЦ «Софія», Ч. 1. 2011. 96 с.
2. Звіт Херсонського обласного відділу народної освіти про роботу дитячих садків за 1951/1952 навчальний рік року. ЦДАВО України (Центр. Держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166, Оп. 15, том I. Спр. 1202.
3. Годовой отчет Николаевского областного отдела народного образования за 1949-1950 учебный год: Министерство просвещения УССР, отдел дошкольного воспитания, дело 11. ЦДАВО України. Ф. 166, Оп. 15, Спр. 873. Арк. 67.
4. Звіт за дитячі садки на 01 січня 1949 року. Міністерство просвіти УРСР, статвідділ, справа 38. ЦДАВО України. Ф. 166, Оп. 15, Спр. 429. 118 арк.
5. До звіту за дитячі садки на 01 липня 1952 року по Запорізькій області: Пояснення завідувача статистичної групи обласного відділу народної освіти Запорізької області від VII. 1952 року № 4428. Міністерство просвещения УССР, управление, отдел статистики. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1115. 174 арк.
6. Лист завідувача Одеським обласним відділом народної освіти Костенко до Міністерства освіти (відділ статистики). ЦДАВО України. Ф. 166, Оп. 15, Спр. 1115. 174 арк.
7. О мероприятиях по расширению сети детских учреждений и родильных домов и улучшению их работы: Постановление от 18 мая 1949 г. № 2004. Совет Министров СССР. URL: http://intellectinvest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Postanovlenie_SM_18-05-1949.pdf
8. Про підготовку дитячих закладів до зими 1952/1953 років: Постанова (проект) Ради Містрів Української РСР. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1185. 223 арк.

9. Про заходи щодо поліпшення роботи в дошкільних установах і установах охорони материнства і дитинства Української РСР: Доповідна записка. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1185. 223 арк.
10. Про заходи поліпшення роботи в дошкільних установах охорони материнства і дитинства Української РСР: Доповідна записка про виконання постанови ЦК КП/б/ У від 12.XII.1950 року. ЦДАВО України. Центральний комітет КП/б/У, завідувачеві відділу по роботі серед жінок товарищу Санько Т.М. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 1185. 223 арк.
11. Доповідна записка про стан роботи дошкільних установ Української РСР від 5.01.1953 року. Центральний комітет КП/б/У. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Т. 2. Спр. 1385. 223 арк.

Примакова В. В., Добровольская Л. В.

РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЮГА УКРАИНЫ (50-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

Статья посвящена анализу историко-педагогического аспекта проблемы развития дошкольного образования на Юге Украины в 50-е годы XX столетия. Рассмотрены предпосылки развития дошкольного образования, научно-педагогической мысли, программного и учебно-методического обеспечения учебно-воспитательного процесса дошкольного учебного заведения. Дана характеристика основных событий, которые влияли на развитие дошкольного образования Юга Украины в обозначенный период, проанализированы направления и особенности деятельности учреждений дошкольного образования, качественный состав и уровень образования педагогических работников. Особое внимание уделено освещению специфики развития дошкольного образования Юга Украины с учетом географического и регионального компонентов, влияния социально-экономических изменений, которые происходили в регионе во второй половине XX века.

Ключевые слова: дошкольное образование, Юг Украины, специфика развития, детские сады нового типа, ясли-сады, программно-методическое обеспечение, воспитатель дошкольного учебного заведения.

Primakova V. V., Dobrovols'ka L. V.

DEVELOPMENT OF PRESCHOOL EDUCATION IN SOUTHERN UKRAINE (1950^S OF THE 20TH CENTURY)

The issue concerning the problem of development of preschool education in the South of Ukraine in the 1950s of the 20th century especially its historical and pedagogical aspects is highlighted in the article.

Drawing on archival documents and statistical reports of the Central State Archives of the Supreme Authorities and Administration of Ukraine the preconditions of the development of preschool education, scientific and pedagogical study, curriculum, teaching and methodological support of educational process are considered. Based on the studies also suggested a positive effect of economic and social changes that have occurred in the region in that historical period: increasing the female labor and as a result of that rising the number of departmental nurseries and kindergartens, increasing the number of pupils and percentage of children involved into preschool education.

In the article, the authors also focus on analyzing the quantitative and qualitative compound of teaching staff in the regional preschool institutions according to the level of education and qualification. It is determined that during the 1950s of the 20th century a positive trend was observed, it was aimed at increasing the number of qualified kindergarten teachers, teachers with higher pedagogical and secondary pedagogical education particularly among management personnel. The personal contribution of the leading teachers of Odessa, Kherson, Zaporizhia and Mykolaiv regions was noted, especially in the development of preschool education in Ukraine, creation of conditions for health improvement, physical and labor education of children.

Particular attention is paid to the specifics of the development of preschool education in the South of Ukraine, taking into account the geographical and regional components, the impact of social and economical changes that had taken place in the region in the second half of the 20th century.

Key words: preschool education, the South of Ukraine, development specifics, kindergartens of a new type, kindergarten, curriculum and methodological support, teacher of preschool educational institution.